

УДК 811.161.2'04:27-475

DOI: <https://doi.org/10.37919/3083-6212.2025.2.112-127>

Суховій О.О.

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
та прикладної лінгвістики
Київського національного університету
ім. Тараса Шевченка
<https://orcid.org/0000-0002-4514-7968>
e-mail: o.sukhovii@knu.ua

ПРОПОВІДЬ ВАРЛААМА ЯСИНСЬКОГО НА СВЯТО ВОЗДВИЖЕННЯ ЧЕСНОГО ХРЕСТА

У публікації вперше представлено метаграфовану рукописну проповідь митрополита Варлаама Ясинського на свято Воздвиження Чесного Хреста, що зберігається в Інституті рукопису НБУВ (шифр ДА 226Л). Введення цієї пам'ятки до наукового обігу дозволяє розширити уявлення про київську ораторсько-проповідницьку школу XVII ст. і проповідництво ранньомодерної доби. Проаналізовано мовний гібрид тексту, який поєднує «просту» українську мову з церковнослов'янською мовою української редакції. У «простій» мові виявлено риси поліського наріччя та вплив польської, що характерно для відповідного періоду. Показано співіснування живої української мови й церковнослов'янської на рівні лексики, фразеології, фонетики та граматики. У тексті простежуються авторські правки, що ілюструють процес інтеграції мовних елементів і адаптації тексту до аудиторії. Публікація слугує цінним джерелом для історико-мовознавчих, літературознавчих та богословських досліджень українського проповідництва XVII ст.

Ключові слова: Варлаам Ясинський, українське проповідництво, рукописна проповідь, Київська ораторсько-проповідницька школа, церковнослов'янська мова.

Наукове зацікавлення українським проповідництвом ранньомодерної доби простежуємо в низці праць істориків, філософів, літературознавців, лінгвістів: владики Ігоря Ісіченка, Джованні Броджі, Максима Яременка, Лариси Довгої, Олени Матушек, Інни Чепіги, Оксани Зелінської, Оксани Ніки, Левка Полюги, Галини Наєнко та багатьох інших учених. Нам добре знайомі твори Петра Могили, Йоанікія Галятовського, Антонія Радивиловського, Стефана Яворського, Лазара Барановича. Але є ще одна видатна постать в історії України та української церкви, чия гомілетика яскраво репрезентує київську ораторсько-проповідницьку школу — митрополит

Київський, Галицький і всієї Русі Варлаам Ясинський (1627–1707), хоча його казання досі ще майже не були знайомі широкому колу читачів¹.

Мета цієї публікації — удоступнення метаграфованої рукописної проповіді на свято Воздвиження Чесного Хреста, уміщеної на аркушах 135–142 рукописної збірки, що зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського за шифром ДА 226Л. Опис пам'ятки та засади метаграфування викладено в окремій публікації². Звірку цитувань³ зробила Дарія Сироїд, доцентка кафедри літургійних наук філософсько-богословського факультету УКУ.

Отже, до наукового обігу введено ще одну частину рукописної пам'ятки, надзвичайно цікавої з погляду не лише змісту, але й мови, яка має гібридний характер (поєднує в собі «просту» мову та церковнослов'янську мову української редакції XVII ст.). У «простій» мові простежуємо риси тогочасної української з окремими ознаками поліського наріччя та відчутним впливом польської, звичної для відповідної доби. Жива українська мова співіснує у проповідництві поруч із церковнослов'янською, навіть витісняє її, що можна простежити на рівні лексики й фразеології, фонетики, граматики. У пропонованій проповіді можна простежити авторські правки, які унаочнюють цей процес — наприклад, *тысящъ* виправлено на *тысячій*, *страну* виправлено на *сторону* тощо.

Цю проповідь можна назвати одою Хресту як символу християнства. Проповідник показує, що хрест є в усьому, що нас оточує: форму хреста утворюють чотири сторони світу, птахи з розпростертими крильми, кораблі зі щоглами, плуг у руках орача, сама людина з розведеними в боки руками,

¹ Оpubліковано лише окремі проповіді збірки: Суховій О. Урочисто-святочні казання митрополита Варлаама Ясинського. *Chrześcijańskie święta i święci w życiu duchowym Ukraińców na przełomie tysiącleci* (Szwajpolt Fiol, Biblioteka Fundacji św. Włodzimierza). Kraków, 2001. № 6. С. 533–553; Суховій О. Рукописне казання Варлаама Ясинського про відпущення гріхів. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. Кам'янець-Подільський: Видавець Панькова А.С., 2020. Вип. 51. С. 125–134. <https://doi.org/10.32626/2309-9771.2020-51-125-134>; Довга Л., Суховій О. Проповідь Варлаама Ясинського «На воскресіння Христове та Благовіщення Діви Матері». *Київська Академія*. 2024. № 21. С. 266–295. <https://doi.org/10.18523/1995-025X.2024.21.266-295>; Довга Л., Суховій О. «Три дні й три ночі минули з того дня»: проповідь Варлаама Ясинського на Воскресіння Христове. *Sententiae*. 2025. № 44 (1). С. 91–110. <https://doi.org/10.31649/sent44.01.091>.

² Довга Л., Суховій О. «Три дні й три ночі минули з того дня»: проповідь Варлаама Ясинського на Воскресіння Христове. *Sententiae*. 2025. № 44 (1). С. 91–110. <https://doi.org/10.31649/sent44.01.091>.

³ Проповідник цитує Святе Письмо за текстом Острозької Біблії (О.Б.); у зносках використано загальноприйняте скорочення назв частин Святого Письма.

небо Емпірейське як чотирикутний град, дерево зі стовбуром і гіллям, небесні знаки (сузір'я) тощо. Автор апелює навіть до положень фізики, за якими в людському оці промені перетинаються, утворюючи хрест: *око маєт¹ в¹ себѣ крсть, и виденіє нше без¹ крста обойтиста не может¹: А то таковым кшталтом; от мозку идут двѣ жилки на крсть до очу, вибѣгают бовѣм от мозку двѣма лѣніами, и вполдороги ста сходят¹, и знову поступивши мало вкупѣ, расходят¹ ста една до одного другага до другого ока, и тимъ своим расходом крсть выражают* (139). Проповідь через низку цитувань, порівнянь, алюзій, аргументів покликана показати надзвичайну силу Хреста. Зокрема, Варлаам Ясинський наводить багато свідчень того, як хрест виконує функцію захисту й оборони, ілюструючи це, наприклад, оповіддю про Давида і Голіафа, і постулює: *Где не машь крстной обороны, даремна тамъ бы найпотужнѣйшага зброга* (141 зв.).

Проповідь відображає й еволюцію сприйняття хреста від давніх римлян, у яких бути страченим на хресті означало смерть і безчестя, до нових часів: *в¹ ннѣинем вѣку крсть стый чест¹, славу и животъ знаменуєт¹* (140).

Цікава проповідь ще й тим, що автор закінчує її віршовими рядками українською, польською та частково латинською мовами, що звучить яскраво, емоційно, переконливо.

Проповідь на свято Воздвиження Чесного Хреста

135

Мнѣ да не будет хвалитиса, токмо ѿ Крстѣ Гспда нашего Іса Ха: Слова сунт Избраннаго Сосуда Хрва Павла стаго. Зач: сеі к¹ Галатом гл 5¹.

Радовальсѣя некгдыс срдцем и веселилсѣя дшею, знаменитый онѣ² кесар Римскій Твверій, іжъ куды з¹ побожности своєй, все імѣніє євѣє црское нищим и убогимъ істощивши, кгда³ прохажалсѣя одного часу по будинкахъ и палацах, увидѣль на мраморѣ⁴ одну таблицю Мрамуревую образомъ крстнымъ назнаменанную: котрую кгда для чести крста стаго, абы ногами не потирано, росказал поднѣти, увидѣл под нею другую первой подобную, и по другой третью, а по третей скарбъ знайшоль богатый до десяти тысячій⁵ златниц. Отправуєт в¹ дн¹ ннѣшній црковъ бжественна

¹ Гал. 6:14 – О.Б. (Зач. 215 – Гал. 6, 11-18)

² Слово дописано темнішим чорнилом.

³ Слово дописано над рядком темнішим чорнилом.

⁴ Слово дописано над закресленим словом **Павиментѣ** темнішим чорнилом.

⁵ Фрагмент слова **чій** дописано вгорі темнішим чорнилом над закресленим **щъ**, тобто **тысящъ** виправлено на **тысячій**.

пам'ят' Воздвиженія Крста Гспдня: радоватися всьм намъ подобает'; бо з' ним многоцѣнное сокровище в' мір сей приходит'. Гднь бовѣм ест' нищих богатство, немощных здравіє, мертвых воскресеніє. Гднь милости и істинны Гспдня стрѣтеніє, правды и міра облобизаніє; жезль и палица утѣшенія. Гднь меч Хрствъ обоюдный, праведныхъ защищеніє, бопротивныхъ посѣченіє, блговѣрныхъ удобреніє. Крстом Гпднѣм ѿ трох сложеннымъ деревес кедра, пєвга и квпариса, трох враговъ побѣждаем, свѣтъ¹, плот' и діавола, и троіакую дшевную силу<,> разум<,> пам'ят' и Волю ҃крѣпляемъ. Крстнага высота, нбса нам ѿтверзает', глупина без'дну адскую заключаєт', широта заграждаєт' сластїи пут' мірских: Долгота на вѣчную жизн' насъ наставляєт' и направляєт'. Прето ж в' дн' ннѣшний² // 135 зв. крствъ всесвятый радости нашеї, блгдти и славы вѣчної³ ходотага, устнамы, и срдцемъ и всею дшею лобзаючи⁴, чтем, величаем и возносим, покланяємся, припадаем, и глємъ: Намъ да не будет хвалитися, точію⁵ ѿ крствъ Гспда нашего Іса Ха.

Щоденной оборони прибѣжища и похвалы, в' тяжких паденїях наших, не гдє індєс тылко в' дрєвѣ крстном шукати, ещє в' прародителєх наших тяжело в' рай упавшихъ научилисьмоєа. блгчстивый слухачу. Кгды бо вѣм Творєц нбсний пєрвого в' раю создалъ члвкѣ, давши єму, на знакъ тройчєской своєї в' єдином бжствѣ Гдсобы, троіакую дшевную силу<,> досконалый разум, пам'ят' и волю, давши єму и всѣ нбснїи ласки; такъ єго былъ украсиль, же пєрвый члвкѣ, любо был ѿ Гспда и Творца своєго и нагим созданный, наготы єднакъ своєї анѣ видѣти могль, анѣ стыдѣтисѣ. Тѣшильсѣ пєрвый члвкѣ з' такової красной ѿдежди, з' ласкѣ сєбѣ ѿ Бга и Творца своєго дарованныхъ: Но всехитрый лестєц' діаволь, позаздростивши єму сєї црской прєсвѣтлої порфиры, вкладаєт єму в' умъ, абы заказанного сєбѣ Гпдєм смѣль в'кусити в' Раю ѿвоцу⁶; в' чом кгды пєрвый члвкѣ на хитрую діавола пристал раду, и дєрзнулъ к' устнам заказанное привести яблко, мовит Писаніє Стоє, Гдтверзостѣсѣ ѿчи ѿбѣма и разумѣша іако нази быша⁷. Приходит' Творєц и Гспдрѣ нбсний до вертограда своєго, на

¹ Слово дописано над закреслєним словом **Міра**.

² У правому нижньому куті аркуша чорним чорнилом позначено: 99.

³ Літери **ои** дописано поєврх інших темнішим чорнилом.

⁴ Літеру **ч** у слові дописано поєврх літери **щ**.

⁵ Літери **чію** у слові дописано поєврх закреслєних літер **кмо**, тобто **токмо** виправлено на **точію**.

⁶ Літеру **ц** наведено темнішим чорнилом поєврх літери **щ**.

⁷ Бт. 3, 7 – О.Б.

мѣсто на котром был перваго создалъ члвкъ, погладаѣтъ всевидѣчим¹ евоимъ оком, на сію и на ѡвую райскую сторону², и кгда пишно присмотруючисѣ, нѣгде прародителѣ нашего не может усмотрити: начинаѣтъ взивати, // **136** Адаме, Адаме гдѣ еси³. Мовит Писаніе Стоѣ. І слышаста глас Гспда Бга ходѣща в⁴ рай во полуднѣ и сокрыстасѣ Адамъ же и жена его от лица Гспда Бга посреѣдѣ древа райскаго⁴. Такъ то блгчстивый слухачу. Ласка бозкаѣ наготу нашу покрываѣтъ, а грѣхъ ѡткрываѣтъ. Но домыслилиестѣ, заправди мовлю, домыслилиестѣ Адаме и Еву, же преступивши заповѣд⁵ Гспдню, и познавши наготу вашу удалиестѣ до древа посреѣдѣ райа стоѣчого⁵. Древо тоѣ⁶, до которого прародители наши, Адамъ и Ева, преступивши заповѣд Гспдню, и познавши наготу свою удалиса, не кого іного нам презначаѣтъ⁷; тылко нѣшнее Крста Гспдна животворящее древо, посреѣдѣ мысленного Райа горы Калварійской Голгофской⁸ стоѣчѣе⁹, на немъ же распѣсѣ Хс Црѣ¹⁰ Гпдѣ. Уже упаль справедливости Боз¹¹кой¹¹, хребта прародителѣй наших, наготу свою познавших досѣгаль. Уже гнѣвъ и ярост¹² Бозкаѣ огнем палаючаѣ праѡтца ншего, за преступленіе Бозких своих заповѣдей¹² повелѣній достигала. Скоро ж¹³ тылко жѣ-ежѣ праѡтци наши Адамъ и Ева древа посреѣдѣ райа стоѣчого¹⁴ досѣглиса, любо імь¹⁵ Творец Нбсный, ласки своѣй Бозкой на час былѣ умкнулъ и з¹⁶ Райа их былѣ видѣдичиль, животом єднакъ іхъ дароваль: Добрый блгчстивый слухачу, на прародителѣх наших мѣемо приклад: же кгда маѣстат Творца Нбсного щоденни[и]м¹⁶ новѣднѣвным нашим паденіем уразим и ѡбразим: и чрез сіе ласкъ Бозких ѡдежди позбывши наготу нашу увидимъ. Кгда ѡгн¹⁷ горячой его ярости и гнѣва постигнути нас схочѣтъ: на той¹⁷ час под сіе древо удаваймосѣ: А ѡно

¹ Літеру **ч** наведено темнішим чорнилом по верх літери **щ**.

² Темнішим чорнилом слово **страну** виправлено на **сторону**.

³ Бт. 3, 9 – О.Б.

⁴ Бт. 3:8 – О.Б.

⁵ Літеру **ч** наведено темнішим чорнилом по верх літери **щ**.

⁶ Виправлено темнішим чорнилом.

⁷ Слово дописано над закресленим **знаменуѣтъ**.

⁸ Дописано на правому полі.

⁹ Літеру **ч** наведено темнішим чорнилом по верх літери **щ**.

¹⁰ Слова **Хс Црѣ** дописано над рядком темнішим чорнилом.

¹¹ Літери **ой** наведено темнішим чорнилом по верх інших, які не вдалося прочитати.

¹² Слово дописано над словом **повелѣній** темнішим чорнилом.

¹³ Дописано над словом **тылко**.

¹⁴ Літери **чо** наведено темнішим чорнилом по верх літер **що**.

¹⁵ **ь** дописано темнішим чорнилом.

¹⁶ Слово дописано на правому полі.

¹⁷ Літеру **й** наведено темнішим чорнилом по верх літери **т**.

покривши наготу першого в¹ Раї члвка, и нас пространным крѣпкаго своего заступленіа листвіємъ и вѣтвіємъ покрывает. Ико Іс Сирах ѿ немъ мовит: Азь ѿко дубъ распротрѣхъ вѣтвіа моа, и вѣтвіа же моа вѣтви славы и блгдти; Азь ѿко виноградъ прорастихъ блгдт²; и цвѣтъ мой¹ // 136 зв. славы и богатства приступѣте ко мнѣ во[ж]делѣющіи мене, и ѿ[m] ситъ моихъ насытитесь².

Повторє³. Ещє на початку свѣта, скоро тылко всемогущій Бгъ широкую свѣта сєго зачалъ будовати махину, зараз и образъ креста почаль на ней выставляти: Если пойзрѣмо на всѣ чєтыри свѣта сєго части, востокъ, западъ, полуднє и полунощъ, увидимо же на той структурѣ вытисненный ест⁴ крестъ: Кгды птаство по воздуху лѣтаєт⁵ распротертима крилома образъ креста выражает: Корабленицѣ по морю пловучіи⁴, кгды высоко в⁶ гору поднесут машть, и на немъ жикглѣ завѣсат⁵: Едино знаменіє креста на той⁵ час чинат⁵, и з⁶ крестом пловут по морю. І pracowитый земланинъ кгды для штуки хлѣба ѿстрим плугом землю кроит, в⁶ положенію плуга крестное знаменіє выобразает⁵: Найзнаменитшей единакъ Гспдъ Бгъ, на члвку крестный выразилъ образъ; котрый кгды вытагнет⁵ руцѣ на части, показует же ест⁵ на крестъ ѿт Гспда Бга созданный. А то для того, абы где колвекъ члвкъ поступит⁵ ногама, где колвекъ воззрит⁵ ѿчима, до чого колвекъ пріймет⁵ са рукама, завше пред собою имѣль крестное древо, без⁵ котрого ѿко наддер трудно на Землѣ пребывати: Такъ без⁵ креста трудно и до нба вступити.

Ќписуючи Іѡанъ стый бгословъ⁶ прстоль и столицю Гспдню Емпврєйское нбо, называет⁵ его в⁶ Ѳткровеніи своемъ градомъ чєтвероугольнымъ: Градъ на чєтыри углы стоит⁷. Ініи нба в⁶ уставичномъ оборотѣ пребываючи мѣютъ фѣгуру сферичную // 137 ѡкруглую до оборотовъ способную, самое⁸ нбо емпврєйское жадныхъ оборотовъ не маючи стоитъ статєчне, ѿко в⁶ квадратъ албо в⁶ чєтыри углы збудованно. Но для чого жъ Гспдъ Бгъ, не такъ ѿко ініи, не в⁶ ѡкруглую фѣгуру але в⁶ квадратую сіє сотворилъ нбо. Фѣгура квадратоваа албо чєтвероуголнаа мѣєт⁵ в⁶ себѣ образъ креста Гспднѣа: Ќ томъ ѿко на Землѣ без⁵ креста такъ и в⁶

¹ У правому нижньому куті аркуша чорним чорнилом позначено: 100.

² Сир. 24:16-17, 19 – О.Б.

³ Слово дописано на лівому полі.

⁴ Літеру **ч** наведено темнішим чорнилом поверх літери **щ**.

⁵ Літеру **й** наведено темнішим чорнилом поверх літери **т**.

⁶ Слово дописано над закресленим словом **тайновидец**.

⁷ На лівому полі дописано: **гл: на**.

Од. 21, 16 – О.Б.

⁸ Слово дописано темнішим чорнилом над закресленим словом **деже**.

самом емпуреїском нбѣ без крста жити трудно. Внійдешь в¹ четвероугольніи нба емпуреїского стороны, ажъ увидишь крста Гпдна образъ: Тылко ж той крсть нбсний в¹ том ѿт сего земного рожност мѣет², же ест² барзо сладкій и легкій, по словесама самаго Спсителя. Іго мое блго и бремѧ мое легко ест¹. То ест² крсть стый тут на земли тѧжшіи и го[ршіи] кровію Хрвою ест¹ на нбси ѡблегченый и ѡсоложенны[и].

Сладкое се воистинну и пресладкое крста Гпдна древо, на нем же Спсител нашъ спасенный до вкушенѧ члвку завѣсилъ плод: Да всѧкъ вѣруай вон¹ не погибнет¹ но имат¹ живот¹ вѣчный³.

Высокій и дражайшій ест¹ над злато свѣтилникъ крсть Гпдн¹, на нем же пресвѣтлаѧ во роди родовъ неугашающаѧ свѣща зажженна, да свѣтит¹ всѣмъ іже во храминѣ свѣта сего сут¹.

Мѣри[ло стой] справедливости, двѣ ваги маючєє, на котром сугубый многоцѣнный бѣсеръ кровь и тѣло, члвчество и бжєство Сна Бжїѧ з¹ грѣхами всего свѣта важєно.

Катєдра знаменитаѧ, гдє Учитель Нбснѣй з¹ горячими обоих рукъ естами спєнное намъ читаль слово.

Столь презацный на котром нбсний купецъ богатую назбыт на ѡкупленє нищєтного члвка высипаль и виплатиль личбу.

Позорище и театрум пространное, гдє Снь Бжїй, предивную свою мудрост¹ <,> милост¹, и силу ѡбѧвилъ свѣту⁴. //

137 зв. Двдъ, Уалтир красєнь со гусл¹ми, в руцѣ⁵, Снь Бжїй крсть прїѧль на рамо и с нимъ на гору возшєд да нас гнѣва Бга Сѡтца избавит¹.

Іаковъ видѣль лѣствицю ѿт Земла до нбсѣ утвержденну⁶. Се ест крсть Хрвѣ, імъ же возвелъ умъ нашъ ѿт нижных к¹ горним ѡбителєм.

Істиннѣйшій то Ісаакъ⁷ на рамо свое⁸ крсть воспрїєм, и на немъ жертву ѿ мірских грѣсєх принєслъ Бгу Сѡтцу во воню блгоуханїѧ.

Добрый домустроитєл. Свѣщникъ свой крсть взєм, и на немъ самъ іако прєсвѣтлоє⁹ свѣтило возсіѧль міровѣ. Хс Снь Бжїй на крстѣ се ест¹

¹ Мт. 11:29-30 – О.Б.

² Слова дописано темнішим чорнилом; як продовження на правому полі перпендикулярно до основного тексту дописано продовження речення.

³ Йоан 3, 16 – О.Б.

⁴ У правому нижньому куті аркуша чорним чорнилом позначено: **101**.

⁵ Слова **в руцѣ** дописано над рядком.

⁶ Див.: Бт. 28:10-22.

⁷ Алюзія до Бт. 22, 1-19.

⁸ Темнішим чорнилом виправлено **раму своєю на рамо своє**.

⁹ Слово дописано над рядком темнішим чорнилом.

Соломонъ на своемъ престолѣ, се архіерей на своемъ олтарѣ. Се *ест* вождь дагай оружіе непобѣдимое. Се Ное в¹ своемъ ковчезѣ на сохраненіе нше устроенномъ: Се Снъ Бжій, его же *Сѡтць* не пощаде мене ради, но на смерт¹ предаде крстную. Хе, аще и всегда распинаю тѣ на крстѣ грѣхами моими: Ты же умѣраа не *отвращаєшисѣ от* мене, но преклон¹ главу прощаєши мѣ к¹ себѣ призываа ісполняючи словеса Твоя,¹ Писаніе етоє. Аще ~~от~~ Земля вознесєнь буду,² всѣ привлеку к¹ себѣ³. Но:

Пригвожденъ будєши Геди остримъ к¹ крсту гвоздємъ, рушитисѣ з¹ мѣстца не будєт¹ ти возможно: *Ико ж* пространную свѣта сєго к¹ себѣ потагнешь махину. Потагну правѣ, глет¹ Гспдѣ, не ужемъ и ланцугом⁴ *таковимъ* желѣзнымъ, но милостію и любовію крстною. *Ико ж* и избранный сосудъ Хрвѣ Павелъ стый, будучи восхищеннымъ *даже* до третєго нбси, и увидѣвши тамъ неісповѣдиміи бжєственніи тайны, ихъ же не лѣт¹ ест¹, ѣзыки члвчскими глати, не такъ всѣ сіѣ к¹ любовѣ своей пріѣль // 138 своей пріѣль *тако* крстѣ Гпднѣ. рекши Мнѣ да не будєт¹ хвалитисѣ. точію⁵ *о* крстѣ Гспда нашего Іса Ха⁶. *Сѡт* котрого⁷ нѣбы *от* приснотекучого⁸ істочника, всѣ изыйшли нбсній тайны ласки и блгдти.

Знайдуютьсѣ нѣкоторые лѣкарства, такой силы и натуры, іжъ есѣ ихъ доткнешьсѣ перстомъ, здают¹сѣ быти зимними: Скоро ихъ до жолудка в¹пустишь, дивную горячостъ справуют¹: Таковіи сѣ таємницѣ крста Гпднѣ: На першій бовѣмъ взглядъ здают¹сѣ быти зимними, прикрими, и тяжкими до стравленѣ: Если *ж* ихъ впустиши до срдца распалѣт такъ барзо, *тако* вторую негдєс пещь вавѣлонскую⁹: Сіѣ бовѣмъ члвка *о*зѣблого до цнотъ и добродѣтелєй дховныхъ загрѣвают¹, утружденного *о*холожают¹, спросного и нечистого *о*чищают¹, умякшают¹ затвердѣлого и *о*каменєнного, боѣзливому небоѣз¹ненного придают¹ срдца, недоїзрѣлый плодъ дшѣ нашихъ чинѣт *дойзрѣлымъ* и досконалимъ, сухой *от* него набєрет¹ вѣлготности, сонѣливый, сонъ и дрѣманіє *от*трѣсет *от* очу, фрасовливый, клототъ и фрасунокъ *о*ставит¹, *о*крутний ласкавости набудєт¹ срдца: І не

¹ Слова **словеса Твоя**, дописано над рядкомъ.

² Під рядкомъ темнішимъ чорниломъ дописано: **от Земля**.

³ На лівому полі дописано: [П]ѡан зач **мв**.

Йоан 12:32 – О.Б. (приблизно).

⁴ Слова **и ланцугомъ** дописано над рядкомъ темнішимъ чорниломъ.

⁵ Слово дописано темнішимъ чорниломъ передъ наступнимъ закрєслєнимъ **токмѡ**.

⁶ Гал. 6:14 – О.Б.

⁷ Слово дописано темнішимъ чорниломъ надъ закрєслєнимъ **негожє**.

⁸ Літери **чо** наведено темнішимъ чорниломъ замѣсть **щє**.

⁹ Алюзія до Дан. 3:25-50.

машь жадной скутечнѣйшой вещи на очищеніе грѣхом дши змазанной на ісцѣленіе уязвленнаго срдца, над крсть, и на нем Хрвых страстїй: Ико единь написалъ учитель¹. Іжъ далеко правѣ болшую ползу и пожитокъ дши приносит щоденное разсужденіе, страданїа Хрви на крсть анижели на каждїй днѣ всѣ ѱалмы Двдвї *от*мовити, анижели окрвавленнїи на тѣлѣ понести газвы, анижели чрезъ цѣлый годъ, ѿ сухом хлѣбѣ, и водѣ постъ *от*правлати. Повсталъ быс *от* смертелного пороху црствующїй пророчє. А зараз так смутный голос,² // **138 зв.** котрым до нбси взываєшь, Напиталь еси на[с] хлѣбо[м] слезны[м], напоиль еси нас слезъ вѣ мѣру³, и на іном мѣстѣ, Пепель іако хлѣбъ їадахъ, и питїе мое со плачєм растворах⁴, на веселый замѣнилъ быс: кгда быс вѣ днѣ ннѣшнїй чувственныма увидѣлъ очима, аки посредѣ мѣста лобна, посредѣ цркве рукама архїєрейскима древо крстное воздвизаємо, *от* его же чєтырєх частїй, нѣбы *от* чєтырєх їсточниковъ райских, всегдайшее веселїе, неїзгланное блженство, и вѣчныа жїзны усыновленїе нам їстѣкает.

Знаменитый патріарха, и Гспду Бгу барзо милый Іаковъ *ст.* кгда и працами и лѣтами утружденный учуль смертѣ близко наступуючую приказаль Іосифу сну своему, абы ставиль предъ его двох своих внуковъ родившихся ему⁵ вѣ Егвптѣ Манассїа и Ефрѣма для преданїа їмъ блгословенїа своего⁶: Станули предъ старцем два ѿтроки, Манассїа іако старшїй, ѿ десную, Ефрѣм іако молодшїи ѿ лѣвую страну: І прємѣнивъ Іаковъ руцѣ, и возложи десницу на главу Ефрѣмлю, а лѣвицу на главу Манасїїну⁷. Для чого *ж* то Іаковъ стый не положиль на тых ѿтроках по прошенїю Іосифову рукъ своих просто но на крсть. Наука *єст* блгословская, же іако тепєр Гспдѣ Бгъ даєт намъ ласки и дары, для прєшлыхъ⁸ заслугъ Хрстовых на дрєвѣ крсномъ: Такъ и вѣ Старом Завѣтѣ, тих же ласкъ и даровъ своих Бозких удѣлалъ, для пришлыхъ⁹ заслугъ Сна Своего и чєсти крста стаго.

¹ Навпроти рядка на правому полі дописано: **Аугус[ин] et Albert Magnus.**

² У правому нижньому куті аркуша чорним чорнилом позначено: **102.**

³ Пс. 79(80):6 – О.Б.

⁴ Пс. 101(102):10 – О.Б.

⁵ Навпроти рядка на лівому полі дописано: **Быт мн гл.**
Див.: Бт. 48:8-22.

⁶ Слово дописано темнішим чорнилом над рядком.

⁷ Бт. 48:14 – О.Б. (лише кінець цитати).

⁸ Слово дописано над рядком.

⁹ Слово дописано над рядком.

Дха пророческого полень был Іаковъ стый, видѣль и вѣдалъ з' откровеніа Гспднѣа будучую¹ силу и дѣйствіе крста стаго, прето же зычачи внуком своим всѣакихъ ласкъ, щасливостій и блгословеніа Бжого, вѣложилъ² на главу іхъ руцѣ свои на крстъ, показуючи же мѣло з' крста Гспднѣа нѣбы з' обфитого жродла всѣакоє блгословеніе и блженство на главы іхъ істѣкати. //

139 Тое же ствержаютъ и премудріи физикове, описуючи положене члвчкаго ока, повѣдаютъ же око маєт в' себѣ крстъ, и виденіе нше без' крста обойтисѣ не можетъ: А то таковыи кшталтом; от мозку идут двѣ жилки на крстъ до очу, вибѣгают бовѣм от мозку двѣма лѣніаи, и вполдороги сѣа сходятъ, и знову поступивши мало в'купѣ, расходятъ сѣа една до одного другаго до другого ока, и тимъ своим расходом крстъ виражаютъ³. Потребніи теже сун наддер очомъ, бо от мозку приносят певный дхъ субтелный оборотом ока служацій. Дла таковой же то причины положилъ Гспдъ Бгъ крстъ на очесахъ наших, дла того, знат абы показаль, же всѣа щасливост и блженство вѣкуистое на Крстѣ Гпднем завысло. Конецъ бовѣм христіанского житіа, праць и заслугъ наших, виденіе лица Бжіа. Іко же можем зрѣти Лице Бжественное, еси намъ крстніи сїи от мозку походячіи жилки дховным очам нашим дѣйственной своей не подадут силы. Знатъ то до сєи науки и положеніа чувственных очес стосовальсѣа и цррь пророкъ: Кгды в' ѡсалмѣ четвѣртом вопрошаючи себѣ самаго. Кто гавитъ намъ блгаа, отповидѣль. Знамена сѣа на нас свѣтъ лица Твоего Гспди⁴; Сєй то свѣтъ крстнаго Твоего знаменіа на лицахъ и внутрних очахъ наших выраженный, гавит намъ блгаа, зрѣніе лица Твоего бжественного. Воістинну Хє<,> Свѣте Істинный, не імѣла областъ темнаѣа на тотъ час сєго немерцающоу твоего свѣта, егда тѣа в' ноци, без'честіємъ, ранами, и руганієм довольно испытовала. Не мѣль и без'законный Юда. Егда Ты<,> Істинное Слонце<,> на Запад к' ногам Юды преклонивсѣа пѣрвѣе всѣх без'студному ноги єму умиваль єси. І самы аплы отагченны быша сномъ, егда зашелъ єси от очію іхъ Істинный Свѣте тѣм же лѣнних и унилах нас просвѣти на Твое поклоненіе.⁵

Старожитніи звѣздохетци, сїи найбарзѣй почитали нбснїи знаки, ко[m]рїи на знаменіе крста стаго были выображенны: Мы не так знаменію

¹ Літеру ч наведено темнішим чорнилом поверх літери щ.

² Літеру ѣ наведено темнішим чорнилом поверх літер оз.

³ Слово дописано темнішим чорнилом після закресленого знаменуют.

⁴ Пс. 4:7 – О.Б.

⁵ У правому нижньому куті аркуша чорним чорнилом позначено: **103**.

крстному на воздухъ *от* звѣздъ изображенному, тако самому крсту и на немъ пригвожденному Хрсту, достойную воздаемъ чест¹, и поклоненіе. Но можетъ кто *от* противныхъ цркве бжественной исповѣсти¹, чи достоинъ тварѣ несмысленной и неразумной, таковою *ест* крсть, воздавати поклонъ чест¹, и славу? *От*повѣдаю. Созданію и тварѣ неразумной¹, несмысленной и нечувственной не пристойтъ *от*давати чести, славы и поклону, але созданіемъ простимъ *ест*¹: Пристойтъ еднакъ, иле чрезъ себе знаменуетъ и выображаетъ тваръ такую разумную, и маєтъ звязокъ и стислоє такоє соединеніе и причастіе зъ тоєю *же* тварію разумною: Такъ образъ црскій и шату црскую нѣбы и самага цря звиклисмо почитати: *Образъ*, же чрезъ себе знаменуетъ истинную особу црскую; *Шату*, же мѣетъ нѣакисъ звязокъ зъ особою црскою. Если хочемъ мовити о самомъ крстѣ, на немъ же распатса Хс Снъ Бжій, обоимъ способомъ мѣетъ быти *от* насъ ушанованный: бо и фѣгуруетъ Ха Сна Бжія на себѣ распатаго, и доткнульса прстой и пречистой его крове, котрою былъ избытно окропленный. Не чтимо прето древа, не чтимо злата или сребра, але чтимо образъ мысл¹ нашу к¹ нему оборочаючи, а поневажъ тотъ образъ² не кого іного собою знаменуетъ, тылко особу Ха распатаго, таковыи теды Хрсту таковыи, и образу его поклонъ воздаватиса повиненъ, и щоколвекъ Хс на крстѣ учинилъ, все то дѣйствию и силѣ Крста причитаемъ, по вса дни зъ Црквію бжественною воспѣваючи: Крсте смерти Хрвы орудіе, // 140 чуда его знаменіе, ключу нбса *о[т]ве[р]зана*, ада же заключаа: крсть утвержденіе земли, ощеніе воды, очищеніе воздуха, просвѣщеніе огня горящаго любовію ко Бгу: Крсте нбсныа лѣствице: вожде степенми стынѣ, мірскій мосте, жезле силы, и стамно животныа манны, и іный неизчестный *от* усть вѣнецъ плетуше похвалный.

Оу ветхих³ римлянъ, и ~~іныхъ языкъ~~, на крсть быти сказаннымъ, безчестіе и смертъ презначало⁴, в¹ ннѣшнемъ вѣку крсть стый чест¹, славу и животь знаменуетъ. Ико мовитъ апль стый. Хрвѣ сораспахса, живу же не к тому азъ, но живетъ во мнѣ Хс⁵. Но заправди трудный се тезтва непонятаа мова твоа апле стый Павле, сораспахльса еси Хрвѣ, а преце живешъ, и не живешъ к¹ тому самъ, но живетъ в¹ тебѣ Хс, тако *же* то можетъ быти, поневажъ и самъ Хс на кртѣ распенхиса мусѣль умѣрати. Хтѣль тыми словами апль

¹ Над словом дописано: +, на лівому полі дописано: [в]опросити.

² Зліва на полях дописано стый.

³ Над словом темнішим чорнилом дописано: старожитных.

⁴ Слово дописано темнішим чорнилом над закресленим словом знаменовало.

⁵ Навпроти рядків на правому полі дописано: к¹ Галат: 3ч: сг.

Гал. 2:20 – О.Б.

стий виразити. Іжъ ꙗ правѣ Хрстовѣ на крстѣ сораспахъся: то естѣ и грѣху, и прежнему моему житію и закону юдейскому обумерлемъ, и оттуду, ꙗко *же* от ветхаго и старого пня отсѣченъ есмѣ, абым до древа новаго крстнаго за новую вѣтвь былъ вщепленный, и от тол и животъ и блгдтѣ высавши, не к тому самъ азъ, но жилъ во мнѣ Хс, и смиреніемъ и кротостію, и крѣпостію, и мудростію, и веселіемъ, и покоем, и всѣми цнотами дховными, и добродѣтелми дшевными: *Ико же* уже мовит¹ апль стий Павель, во мнѣ Хс и въ сонмищахъ учитѣ, и во странахъ ꙗзыкъ проповѣдуетѣ, и молитву дѣетѣ, и труждаеться, и страждетѣ, и знаменіа и чудеса творитѣ: І такъ Павель не уже Павель но Хрстѣ, и Павелъ вѣ Хрста и взаимъ Хс вѣ Павла здаються быти премѣненны. Добреє се<,> блгчстивый слухачу<,> Павла стаго вѣ Ха премѣненіе, тылко жъ ели кто схочетѣ зѣ насъ таковаго вѣ Ха премѣненіа доступити, треба первѣе²// **140 зв.** первѣе крсту и Христу³ сообразнимъ быти: По словеса[м] того Павла ста: Аще сообразни быхомъ подобію смерти Его, то и воскресенію будемъ причастницѣ⁴. *Икобы* рекль: *Ико* розга вѣ древо вщепленная, кгда древо вѣ зимѣ обумѣраетѣ, умѣраетѣ з нимъ посполу и розга, и знову кгда древо во время весны оживаетѣ, оживаетъ з нимъ посполу и розга: Такъ кто зѣ Хрстомъ вщепленный вѣ древо крстное, умѣраетѣ грѣху вѣ зимѣ живота сего смертнаго; *той*⁵ зѣ Хрстомъ на всемірную оную весну, кгда новое нбо и новаа земля ꙗвится, воскреснетѣ вѣ жизнѣ вѣчную<,> честѣ и славу. *Ико* при погруженіи крщеніа ншего сообразуемъся Хрсту на крстѣ умершу и во гробѣ погребенну; такъ изнуреніемъ от водъ крстныхъ, уподобляемъся от мертвыхъ воскресшу. Или не разумѣете ꙗко елици во Ха Іса крестихомъся, во смертѣ его крестихомъся; сопогребохомъся убо сѣ нимъ крщеніемъ во смертѣ. Да ꙗко же воста Хс от мертвыхъ славою отчею, такъ и мы вѣ обновленіи жизни ходити начнемъ<,> Слова сун Павла стога кѣ Римляномъ вѣ главѣ шестой⁶.

І не тылко вѣ семъ Новомъ Завѣтѣ земному члвку, але и самой Троици Пренайсвятѣйшой немалаа от крста Гспдня прибыла честѣ и хвала, такъ далеце, же анѣ Троица Пренайсвятѣйшаа безѣ крста, анѣ крстѣ стий безѣ Троици Пренайсвятѣйшой обійтиса можетъ. Крщаецѣ іереи отроча тутъ заразы и крстѣ и Троицу выражаетѣ. Крщаецѣся рабъ бжій во іма Готца и

¹ Слово дописано темнішимъ чорниломъ надъ закресленимъ словомъ глетѣ.

² У правому нижньому куті аркуша чорнимъ чорниломъ позначено: **104**.

³ Згори бувъ ще якийсь написъ, який не відчитується черезъ зрізъ сторінки.

⁴ Навпроти рядка на правому полі дописано: **кѣ Рим: гл: џ Рим. 6:5 – О.Б.**

⁵ Літеру *й* наведено темнішимъ чорниломъ поверхъ літеръ *тъ*.

⁶ Рим. 6:4 – О.Б.

Сна и Стаго Дха: Отпущает¹ грѣхи покутуючому члвку, кладет² зараз знаменіє крста при воспоминаніи Тройци Прстой¹, рѣкни. Азь та прощаю и разрѣшаю во імя Отца и Сна и Стаго // 141 Дха, дает кому блгвеніє на всакоє дѣло доброє², анѣ Тройци анѣ крста не вспомнѣти трудно. Да блгви та Гспдѣ во імя Отца и Сна и Стаго Дха. А то знат для того, же кгда Хс Снѣ Бжій на дрєвѣ крстном страдалѣ и умѣралѣ, вса Тройца Пренайсвятѣйшаа тамъ же³ невидимо пребываючи околѣ спсеніа ншего работала. Бгѣ Отцѣ. Соизволенієм. Бгѣ Снѣ, пречистою плотію<.> Бгѣ Дхѣ Стый. Дѣйствиєм и силою своею. І для того Црковѣ бжественнаа трижди во воспоминаніє Тройци Стой⁴ стишокъ сей звыкла пѣти. Покланяемса страстем Твоимъ Хс г.⁵ ж И стое воскресеніє Твое поемъ и славимъ⁶. О заправи крстѣ стый Тройци Пренайсвятѣйшой похвала а людем земнымъ оборо[на.]⁷

Мѣль<,> мовлю<,> завше, еще и прежде пришествіа своего в¹ мірь сей для великого з¹ собою звязку крстѣ стый в¹ совѣтѣ Тройци Прстыа великую чест¹ и славу.

Припоминаю себѣ дивный торгѣ и барзо подуфалую мову Авраама з¹ Гспдемъ Бгомъ. Не могучи болшѣ всемогущій Бгѣ знести спросности и роспусти содомлянѣ беззаконныхъ, оповидѣль Авраамовѣ іжѣ іхѣ мѣль огнемъ з¹верженнымъ з¹ Нбсѣ спалити и спепелити. Але же там Авраамъ мѣль сродники свои Лота праведного з¹ потомством, о котрыхъ святобливости розумѣль много мовиль Гпдевѣ⁸ Погубиши ли праведного со нечестивими и будет¹ праведный тако нечестивый. Ікобы рекль а если будет¹ в¹ том градѣ и предѣлѣхъ его пѣт¹дѣсѣт праведныхъ, то и сіи со нечестивими погибнут¹. Отвѣща Гспдѣ. Аще обратѣтса в¹ Содомѣ пѣт¹дѣсѣт праведныхъ оставлю ввѣс предѣль тѣхъ ради. А если пѣтію меншѣ речет¹ Авраамъ. Же будет¹ чѣтыридѣсѣт и пѣт¹ добрыхъ всѣхъ ли

¹ Літери **ой** наведено темнішим чорнилом по верх інших, які не можна розібрати.

² Слово дописано над рядком над закреслним **блго**.

³ Слова **тамъ же** виправлено темнішим чорнилом із **тамъжде**.

⁴ Літери **ой** наведено темнішим чорнилом по верх інших.

⁵ Тобто тричі.

⁶ З Утрені Великої П'ятниці.

⁷ Речення дописано на правому полі.

⁸ Навпроти рядка на правому полі зазначено: **Быт гл: иі.**

Бт. 18:23 – О.Б.

погубиши, не погублю *отповѣст*¹ Гспдъ, и ради *четыридесати, и тридесати, и двадесати, и десати, и то рекши отиде* Гспдъ^{1. 2} //

141 зв. Не смѣль Авраамъ болшъ з¹ Гпдем Бгом умовлатиса кгда видѣль же в¹ пати градѣхъ Содомских, и десати не было добрых. Вспомнѣмъ себѣ<,> блгчстивый слухачу<,> кгда то неграмотниі люде десатками що личат, що десатокъ то крижикъ звыкли становити. *Ќтож* кгда Гспдъ Бгъ обѣцал незбожной Содомѣ пропустити для десатка добрых, в¹спомнѣль в¹ десатку на крсть, и рекль не погублю десати ради для знаменіа крстнаго знайдуючогоса в¹ десатку. *Ико ж* где не машь десатка, где не машь крста Гспднѣа и любве Его, тамъ певнаа згуба, трудно там *от* запалчивости Бозкой обороны шукати.

Дивнаа рѣчь<,> *яко* Двдъ *окрутного* Голиада, самим возрастом своим убивающого<,> так латво каменѣм з¹ проци, дитинною правѣ убиль и умертвилъ стрѣлбою. Голиад был ввѣс желѣзом узброенный, мѣль на головѣ сталистый шишакъ и прилбицю, а преце такъ у него каменѣм угодиль, же муѣль трупом на землю пасти. Блженный Амвросій *отповѣдаєт*.³ Любо правѣ Голиадъ *ежуть* ввѣс был желѣзом окритый, на челѣ еднакъ не мѣль тоей нбсной обороны, *яко* іноплеменникъ не зналь Бга, не зналь и крста Гспднѣа. І такъ Двдъ усмотривши в¹ немъ не оборонное Бгом и крстомъ стым на челѣ мѣсто подлымъ каменѣм поразиль его до смерти. Где не машь крстной обороны даремнаа тамъ бы *наипотужнѣйшаа* зброа. Прето *ж* нехай кто в¹ вынеслых фортецахъ и замках, в¹ крѣпком и остром оружїи всю свою уфност¹ и надѣю покладаєт¹. Мы в¹ крстѣ Гпднем. Ест¹ бо ним спсительное сіє древо, оружїє міра, непобѣдимаа побѣда.

Щитильсѣа некгдыс блгчестивый кесар Константинопольскїй Ираклій, же *четыринадесат¹ лѣтъ* з¹ персами уставичне воюючи, в том *найщаслившїй* конец¹ бранѣ *своей* отрималь, же крсть Гспднѣ *от* рукъ іноплеменническихъ отобравши, босими ногами, в¹ простой одеждѣ на гору занєслъ Калварійскую⁴ Голгофскую *власными* раменами // **142**

Щитат¹сѣа и блгчестивѣйшиі црѣ наши же той же троедреве[с]ны[й] крсть Гпднѣ, в¹ троакой силѣ дшевной, в¹ разумѣ памяти и волѣ, на челѣ срдцу и мышцахъ по всѣа дни носѣчи⁵, его *ж* четверочастною силою, на всѣ

¹ Скорочено Бт. 18, 24-33 – О.Б.

² У правому нижньому куті аркуша чорним чорнилом позначено: **105**.

³ Мабуть, ідеться про книгу Амвросія Медіоланського «Про обов'язки духовенства», розділ 35.

⁴ Над словом позначено: +, під рядком дописано: **Голгофскую власными раменами**.

⁵ Слово дописано над рядком над закресленим словом **двигаючи**.

четыри свѣта сего части¹, силно и свѣтло просіавши, всякого врага крста Гспдна не тылко² крѣпкими мышцами, и силою рукою, но и самим повелѣніем ѿдолѣвают и побѣждают. Рогъ же црствіа своего, на гору нрѣвысочайшую чести и славы превозносам.

Щитит³ся и блгочестиваа Россіа наша, ѿ сем знаменіи крстном, в⁴ гербовном знаменіи блгочестивого вожда ншего изобразенного. І тако некгдыс Константинъ Великій, трижди на воздухъ увидѣвши крсть изобразенный. Троіакую над враги своими ѿдержалъ побѣду: Такъ мы по вса дни в⁴ гербовном Твоѣм знаменіи, крстное видѣчи ізображеніе, ѿ сем враги наши всегда, побѣждаем. І несвѣтлую ночь Агаранскую, ногами попираем, за предстательством двохмысленных свѣтилъ нбсных луны и денницѣ при крстѣ стоѣщих Дви Маріи и дѣвственника Іоанна, тезоіменитого

Аглу твоему. Ібо и Хс Снъ Бжій на древѣ крстном, на сію страну, преклонилъ свою главу, где сіа мысленная луна Пр: Два Мрія, при крстѣ стояла, даючи нам знати, абысмо ѿт крста Гспдна, и сей мысленной луны в⁴ находящихъ нам бѣдахъ помощи и побѣди шукали: Іко ж и во вса дни до ней мовимо. Мти при крстѣ в⁴ Сна пріѣмшаа дѣвственника, прійми ма грѣшника тако едина ѿ рабовъ твоих, и жезлом крстным³ мтрским накажи ма купно же и защиты.

Щитим³ся сим знаменіем крстным побѣди в⁴ сем настоящем вѣцѣ, щититиса будем и в⁴ час будущіа Страшнаго Суда Хрва. Прето ж и умылно к⁴ нему глемь. Крсте стый<,> на тебѣ Спсъ умѣраа, за умерших грѣхами члвковъ дхъ свій тако члвкъ испусти, кровь же и воду источи, и сими трема едино еже паче всѣхъ ест⁴ на потребу спасеніе нам содѣла:⁴ // 142 зв. Во славу істочника водѣ живых Бга Сѣтца, себе же ѿт кровій Двическихъ воплощенного, Бга Сна; и Бга Дха Стаго ѿживляющаго дхъ человекъ. Ихъ же тріехъ в⁴ едином бжествѣ пособи и мнѣ, не токмо в⁴ жизни сей плачевной, тако вода мимотекущей, браней и крови ісполненной, и тако пара исчезающей со въздыханіемъ: но и в⁴ будущей блженной славити блгодарственно самимъ Лица зрѣніем вѣрованного. Сѿдержаніемъ чааннаго, и Наслажденіемъ любимаго, Единаго во Тройци Бга, славимаго в⁴ без⁴конечнаа вѣки Амин⁴:

Хотащій крсть Хрвѣ на рамѣ носити

Разумъ, паміат⁴<,> волю, вса, должны ѿтложити.

¹ Слово дописано над рядком над закресленим словом **страны**.

² Слово дописано над рядком на лівому полі над закресленим словом **точію**.

³ Слово дописано на правому полі з позначкою, де має бути вставлене.

⁴ У правому нижньому куті аркуша чорним чорнилом позначено: **106**, а ще нижче: **145**.

Jak siła w listopadzie liscia z drzewa spadnie,
Tak w Dom Twój Szczęśliwości, niechaj idzie snadnie.

Даждь ми⟨,⟩ Сну мой⟨,⟩ сердце в¹ сердце прободенный⟨.⟩
Глаголет¹ на крстѣ к¹ нам, Снѣ Прѣбжественный⟨.⟩
Не сердце токмо⟨,⟩ но ввѣс тебѣ ся вручаю.
Да в¹ тебѣ всегда живу, в¹ тебѣ умѣраю.
Да в¹ сердцу твоѣм живу, в¹ сердцу умѣраю.
Икъ много в листопадѣ листа спадет¹ з древа,
Такъ в¹ домъ твой щасливостям многим іти треба.

Аще хочѣши Ха увидѣти ясно⟨,⟩
Сохрани дшу свою, ѿт всѣхъ золь ѡпасно.
[...] videre clare ex grace fac tibi [...] opticum e videbis [...]

Oksana Sukhovii, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of the Ukrainian Language and Applied Linguistics, Taras Shevchenko National University of Kyiv

<https://orcid.org/0000-0002-4514-7968>

e-mail: o.sukhovii@knu.ua

A MANUSCRIPT SERMON BY METROPOLITAN VARLAAM YASYSKYI FOR THE FEAST OF THE EXALTATION OF THE HOLY CROSS

The publication presents, for the first time, a metagraphic edition of a manuscript sermon by Metropolitan Varlaam Yasynskyi for the Feast of the Exaltation of the Holy Cross, preserved in the Manuscript Institute of the Vernadsky National Library of Ukraine (shelfmark ДА 226Л). Bringing this text into scholarly circulation broadens our understanding of the Kyiv oratorical-homiletic school of the 17th century and early modern preaching.

The linguistic hybridity of the sermon is analyzed: the text combines the “simple” Ukrainian language with Church Slavonic of the Ukrainian recension. Within the “simple” language, features of the Polissian dialect and Polish influence — typical of the period — are identified. The study demonstrates the coexistence of the living Ukrainian language and Church Slavonic on the levels of vocabulary, phraseology, phonetics, and grammar. The text contains authorial revisions that illustrate the process of integrating linguistic elements and adapting the sermon to its audience. The publication constitutes a valuable source for historical-linguistic, literary, and theological research on 17th-century Ukrainian preaching.

Keywords: Varlaam Yasynskyi, Ukrainian preaching, manuscript sermon, Kyiv oratorical-homiletic school, Church Slavonic language.

Отримано редакцією журналу / Received: 20.11.2025

Прорецензовано / Revised: 05.12.2025

Схвалено до друку / Accepted: 19.12.2025